

5. Att sätta medelklassens problem under debatt: Samtidspolitik, etik och klassmedvetenhet i Sara Kadefors *Fågelbovägen 32*

Hon har aldrig förstätt varför man ska ha barn om man ska betala någon annan för att passa dem. Och när det gäller städningen ska man kunna ta hand om sin egen skit. På det sättet är hon uppfostrad: man klarar sig själv. Därför har hon aldrig köpt det som kallas *hushållsnära tjänster*.¹

Huvudpersonen Karin i Sara Kadefors roman *Fågelbovägen 32* (2006) personifierar 00-talets engagerade och stressade övre medelklasskvinna – mitt i livet, karriären, familjevardagen. Och mitt i samtidsdebatten. Svart städhjälp, flyktingsmuggling, otrohet, karriärhunger och föräldraengagemang är bara några av de brännande frågor romanen behandlar. Karin vill göra allting rätt, men de enorma krav hon ställer både på sig själv och sin omgivning är svåra, kanske rent av omöjliga, att leva upp till. Det krävs ett sammanbrott för att hon ska inse att hon trots allt inte är mer än mänsklig.

Berättelsen upprättar också ett slags kritisk dialog med samtidsamhället: Hur går de allt starkare idealen kring individuellt självförverkligande ihop med de likaledes kraftfulla normer och förväntningar som formuleras i den offentliga debatten kring engagemang för familj såväl som för globala problem? Det här är frågor som diskuterats flitigt under de senaste decennierna, i skön- och facklitteratur, i filmer, i tidningarnas rådgivningsspalter,

på debattsidor och nätsajter. Över hela problematiken vilar ett starkt etiskt drag med både individualistiska och kollektiva anspråk – talet om en ideal tillvaro handlar både om att ”unna sig” för egen del och om att samtidigt vara en medveten medborgare som handlar närproducerat, klimatkompenserar och hänger med i den senaste världspolitiska utvecklingen. Även före flykting- och klimatkrisen var detta en levande diskussion, ofta med vänsterliberala förtecken.

Det talas allt oftare om en ny klassmedvetenhet i kulturanalysen. Men när frågan behandlas rör det sig i de flesta fall om arbetarklass, i några om överklass. Varför är det så tyst om medelklassen? Är det för att mellanskikten dominerar den offentliga debatten och inte förmår granska sig själva? Eller har vissa normer och livsstilsval blivit så naturaliserade att många inte längre ser dem som klassbetingade? En annan möjlig orsak ligger i att medelklassen helt enkelt är svår att ringa in. Den saknar en stark kollektiv identitet som ”klass för sig” och binds snarare samman i frågor som handlar om värderingar och moral.²

För den forskning som framför allt fokuserar på klasskonflikt med arbetarklassen i fokus förblir medelklassen en enkelt definierad motståndare, om den inte helt sonika ignoreras. Men den hegemoniska urbana medelklasskultur som präglar stora delar av västvärlden och som också gärna tar sig universella anspråk behövs också synliggöras, just som norm, och som ideologi. Litteraturen är en synnerligen lämplig plats för en sådan analys. I studien *Evading Class in Contemporary British Literature* (2009) hävdar Lawrence Driscoll att klass blivit alltmer osynliggjort i brittisk samhällsdebatt och kultur under de senaste decennierna, paradoxalt nog i takt med att ojämlikheten ökat.³ Han ser ett ideologiskt skifte mellan premiärministrarna Thatcher och Blair som inneburit att kategorin klass har suddats ut ur det offentliga samtalet, något som också gett avtryck i litteraturen, där klasserfarenheten i hög grad har omformulerats eller osynliggjorts. Genom att granska ett antal kanoniserade samtidsromaner av erkända författare under perioden 1979–2007, bland dem Ian McEwan, Jeanette Winterson, Hanif Kureishi, Zadie Smith och Will Self, kan Driscoll konstatera att även verk som till synes sysselsätter sig med so-

ciala skillnader bärs av en stark medelklassnorm och präglas av underliggande fördomar.

Även på svenska bokhandelsdiskar och i nätbutikernas utbud är det skönlitterära skildringar av medelklassstillvaron som dominerar. Det är hög tid att läsa även den här litteraturen ur ett samhällspolitiskt och klasskritiskt perspektiv. Hur skildrar den tillståndet i ett samtida Sverige? På vilket sätt diskuterar den specifika problem kopplade till just medelklasslivet? Vilken bild ger den av människor med annan klasstillhörighet? Och hur samspelar och påverkar andra aspekter, som genus och olika typer av rasifiering?

I det här kapitlet utgår jag alltså från Sara Kadefors roman *Fågelpövägen 32* och hur den behandlar några av de etiska och existentiella val och motstridiga krav som huvudpersonen ställs inför. Jag kommer framför allt att uppmärksamma vad det skiftande berättarperspektivet innebär i skildringen av Karin, och jag kommer med hjälp av det tidigare återopade begreppet *respektabilitet* att beröra samma karaktärs agerande ur ett klassperspektiv. Avslutningsvis diskuterar jag vilken möjlig förändring romanen erbjuder inom det medelklassparadigm där den utspelar sig. På vilket sätt har Karin blivit en annan vid berättelsens slut, och vad säger hennes öde om möjligheterna och kanske svårigheterna med att sätta den samtida medelklassens problem under debatt?

En klassmedveten medelklasslitteratur?

Kadefors som först gjort sig känd framför allt som radoröst hade publicerat ett par barn- och ungdomsberättelser, bland annat den uppmärksammade och Augustprisvinnande *Sandor slash Ida* (2001), innan hon 2006 utkom med sin första vuxenroman, *Fågelpövägen 32*. I de i huvudsak positiva recensionerna försågs romanen med epitet som ”en modern moralitet”, ”en skarpsynt nutidsutgrävning” och ”[s]amhällskritik i bestsellerförpackning”.⁴ Flera kritiker slogs av hur romanen lyckades göra historien om en kvinnas brottning med samtidsproblemen så rapp och spännande.

Men vad är egentligen medelklasslitteratur? När Johan Svedjedal i en artikel 1998 ställde frågan om det fortfarande finns ”en

borgerlig litteratur” i Sverige, kunde han konstatera att begreppet för att bli produktivt behöver avgränsas genom både social och ideologisk analys.⁵ Även om det publiceras gott om litteratur skriven av författare ur medelklassen som handlar om människor inom samma sociala skikt, menade Svedjedal att endast en liten del rymmer ”element av aktiverat klassmedvetande”, där ”borgerligheten (eller medelklassen) reflekterar över sig själv som sådan”.

Femton år senare, i *Den borgerliga romanen och medelklassens självförakt* (2014), undersökte författaren Therese Bohman bilden av medelklassen i ett antal samtidsromaner. Hon fann att läget hade förändrats sedan Svedjedals granskning: ”Det är som att ett slags metanivå ständigt är närvarande, där romanpersonerna känner sig tvungna att förhålla sig till att de är just medelklass på ett närmast masochistiskt, självmedvetet sätt.”⁶ Bohman är uppenbarligen kritisk till hur medelklasstillhörigheten skildras i de verk hon undersöker; med få undantag framträder den i mörka färger, som ”en skamlig diagnos”.⁷ Men det som intresserar mig här är just det tydliga inslag av klassrelaterad självanalys som präglar en hel del samtidsprosa under 00-talet, och inte minst i *Fågelbovägen* 32.

Jag konstaterade i ett tidigare kapitel att litteratur med arbetar-klasstematik fick ett uppsving kring millennieskiftet, i kölvattnet av 1990-talskrisen. Författare som Majgull Axelsson, Mikael Niemi och Susanna Alakoski prisades för sina skildringar av det svenska välfärdssamhällets mindre smickrande drag. Verk som dessa bidrog inte minst till förnyade diskussioner om sociala orättvisor. Ungefär i samma veva blev klimatförändringarna en allt viktigare fråga som både fick en bredare spridning och större legitimitet inte minst i och med FN-toppmötena i Rio de Janeiro och Kyoto. Allt fler blickar riktades mot världens växande medelklass och dess ohållbara livsstil. Våren 2007 rasade den så kallade väskdebatten på svenska kultursidor, med utgångspunkt i Sissela Lindbloms konsumtions-satiriska roman *De skamlösa*. Nina Björk skrev bland annat en uppmärksammas krönika i *Dagens Nyheter* där medelklassens längtan efter nya kök betecknades som ”skitdrömmar”.⁸ Under de följande åren kom en rad mainstream-romaner i medelklassmiljö som kretsade kring olika maktrelationer i arbets- och familjeliv, som Helena von Zweigbergks *Ur vulkanens mun* (2008), pseudonymen

Hans Koppels *Vi i villa* (2008), Johan Klings *Människor helt utan betydelse* (2009) och Erik Helmersons *Den onödige mannen* (2011), för att bara nämna några.⁹ Sara Kadefors *Fågelbovägen 32* som alltså publicerades 2006 utgör ett tidigt exempel på en litteratur som i ökande grad uppmärksammar hur de nordiska välfärdsstaternas tongivande medelklass bearbetar insikten om sin egen roll som globalt medansvarig, ett fenomen som i ett norskt forskningsprojekt tio år senare fick beteckningen *Scanguilt*.¹⁰

Litteratur skriven av och för medelklassen är självfallet ingen ny företeelse. I sin studie *Medelklassrealism*, publicerad i tre delar på 1940-talet, spårade Victor Svanberg den bakåt åtminstone till Fredrika Bremers 1830-talsverk och konstaterade att ”medelklassen [gjorde] sin litterära insats genom att beskriva vad som mest sysselsatte den: strävan att grunda en självständig existens på måttligt penningförvärv”.¹¹ Svanberg såg också en annan central fokusförskjutning i att det i stället för affärlivet var privatlivet som ”ställdes först i intressets blickpunkt”.¹² Det moderna genombrottets litteratur under 1880-talet utspelade sig också i typiska medelklassmiljöer. Georg Brandes som myntade det moderna genombrottet som epokbegrepp uppmanade samtidens författare att ”sätta problem under debatt”, och de frågor han främst såg framför sig handlade om äktenskapet, kvinnofrågan, religionen och det privata ägandet.¹³ Den borgerliga romanens koordinater har även fortsatt ritats upp mellan familje- och arbetsliv i försöken att formulera sin tids stora individuella livsfrågor. Genom hela den här traditionen löper en övergripande fråga om vägen till ett fullvärdigt liv som frigjorda, lyckliga, framgångsrika men också ansvars-tagande människor. Den rymmer en tydligt etisk och moralisk, för att inte säga *didaktisk* aspekt. Det här är litteratur som även i någon mån granskar samtidssamhället, utan några anspråk på objektivitet. Men i den individualistiska utgångspunkten finns samtidigt en starkt kollektiv appell tydligt kopplad till medelklassens historiska strävan efter både erkännande och inflytande.

Under 00-talet uppehöll sig kultur- och samhällsdebatten i hög grad vid vad som kan betraktas som traditionella medelklassdilemman, där självförverkligande och individualism ställdes mot solidaritet och samhällsansvar. Det talades om det svårlösta ”livs-

pusslet”. Samtliga politiska partier började flörta med den urbana medelklassen, som i Stockholm där Socialdemokraterna ville införa butlertjänster i tunnelbanan.¹⁴ Att dessa spörsmål nådde ut brett syntes inte minst i olika populärkulturella sammanhang, där de gärna presenterades i satirens form. Komediserien *Solsidan* på TV4 (2010–) introducerade två par i yngre medelåldern i brackig Stockholmsförort och deras ständiga prestigekamp.¹⁵ Jan och Maria Berglins seriestrippar i Svenska Dagbladet, samlade bland annat i *Bronto Berglin: Samlade serier av Jan & Maria Berglin 1999–2008* (2011) tog fortlöpande pulsen på sin statussökande samtid.¹⁶ Fredrik Lindströms och Henrik Schyfferts krogshow *Ljust och fräscht* (2011) granskade inredningens oproportionerligt stora plats i den moderna storstadsmänniskans identitetsbygge.¹⁷ På nätet delgav bloggare som ”Söderpappa” (alias Mattias Nilsén) läsarna ironiska tankar kring surdegsbak, kundalini-yoga och lattehak.¹⁸

Om än med andra tonfall riktade sig tidens självhjälpslitteratur och livsstilsmagasin med få undantag till samma målgrupp. Trädgård, heminredning, mat och hälsa ur ett tydligt om än inte öppet manifesterat medelklassperspektiv tog allt större plats i både tv, tidskriftshyllor, förlagsutgivning och på webben. Flera studier från de senaste decennierna har visat att medieutbudet överlag präglas av en tydlig medelklassblick som omväxlande osynliggör, förlöjligar och stereotypiserar framför allt arbetarklassen.¹⁹

Att vilja hjälpa ”den andra”

Karin, huvudpersonen i *Fågelbovägen 32*, är en framgångsrik och engagerad yrkeskvinna, en duktig gynekolog som aspirerar på en kommande överläkarterjänst. Dessutom driver hon ideellt tillsammans med några kolleger en hemlig klinik för papperslösa flyktingar i en förortslägenhet och har vid flera tillfällen tjänstgjort som kvinnoläkare i Afrika. Hon lever i ett jämställt förhållande med Jens, som gör akademisk karriär och har erbjudits en gästprofessur i Köpenhamn. De bor i en välmående villaförort, har två barn, trettonåriga Albin och tioåriga Julia, två bilar och sommarstuga. Karin ställer skyhöga krav på sig själv; hon ska visa framfötterna

som kirurg vid operationsbordet, vara empatisk och professionell i kontakten med patienter och medarbetare på avdelningen och på den hemliga kliniken, och hemma vill hon vara en bullbakande, inkännande mamma och en jämställd livskamrat.

Karins bild av sig själv som en i grunden god och ansvarstagande människa stämmer väl överens med vad sociologerna Rune Saksind, Ove Skarpenes och Roger Hestholm funnit bland sina informanter i en undersökning av den akademiska medelklassen i Norge.²⁰ De urskiljer också en stark moralisk aspekt i den norska ”godhetsregimen”, som i grunden handlar om att försöka förena det hierarkiska och det egalitära, att få sin egen plats i ”eliten” att passa in i en rådande jämlikhetsnorm.²¹ Det finns inga liknande undersökningar i Sverige, men skönlitteraturen är en rik källa till olika gestaltningar av den privilegierade och politiskt medvetna medelklassens dilemma. Karins prestationskrav framkallar ständiga skuld känslor, stressen gör henne otålig och föga lyhörd för omgivningens behov. Hennes kontakt med barnen är bristfällig och relationen med Jens präglas av jakt på millimeterrättvisa. Hon hetsar kollegerna på förortskliniken, genom att ständigt driva på för att öka öppettiderna.

Under ett av sina kvällspass där möter Karin en ung, moldavisk kvinna, Katerina, som dragit på sig lunginflammation. Hon berättar att hon bor i en kall källare hos en svensk familj som låser in henne och låter henne arbeta för svältlön. Det står redan från början klart att Katerina inte betar sig enligt den mall för ett underdånigt beteende som Karin uppenbarligen förväntar sig: ”Katerina går förbi Karin in i mottagningsrummet som om det var hon som förde befäl.”²² Utan att tänka efter bjuder Karin in den unga kvinnan att tillfriskna och vila upp sig i förortsvillans gästrum. När Katerina väl känner sig bättre börjar hon städa, laga mat och ta hand om barnen när Karin och Jens jobbar, för att kunna skicka hem pengar till sin fattiga familj. Dessutom står hon i skuld till samvetslösa flyktingsmugglare.

Trots att hon i hela sitt väsen uppenbarligen avskyr den typen av hantering har Karin plötsligt blivit precis som de välbärgade grannar hon föraktar – en ”medelklasskärning” med svart städhjälp. Men även om Karins moraliska kompass är närmast över-

tydlig lyckas hon inte navigera. Hon disidentifierar sig med sin medelklassstillhörighet samtidigt som hon uppfyller de klichéer hon själv använder för att definiera den. Det är talande att Karins stegvisa sammanbrott yttrar sig i excesser, i just det medelklassmoralen alltid skyr – hon blir otrevlig mot patienter och kolleger, inleder en otrohetsaffär med en yngre man, låter barnen fylla kundvagnen med onyttigheter, snokar bland Katerinas saker och inbillar sig att hon är ute efter maken. Hon ljuger till och med om pengar som försvunnit, i syfte att misstänkliggöra Katerina. Karins sätt att tappa greppet och bryta mot en rad normer är väl integrerat i medelklassens specifika skam- och respektabilitetslogik.

Relationen till Katerina blir alltmer spänd och komplicerad. Karin är nyfiken på Katerinas förflutna och känner starkt för de två barn, Anna och Maxim, som hon tvingats lämna kvar i Moldavien. Hon vill verkligen *hjälpa*. Å andra sidan blir hon svartsjuk på ”den andras” fantastiska matlagning, ungdomliga skönhet och hennes fina kontakt med Jens, barnen och Karins goda väninna Isabel. Katerina vill å sin sida inte alls ha Karins ”hjälp”, hon vägrar inta offerrollen och håller hårt på sin integritet. Katerina rubbar Karins cirklar och tvingar henne efter hand att omvärdera sin inställning både till karriär, föräldraskap och den egna självbilden som godhjärtad, solidarisk och socialt medveten. Det moraliskt laddade känslokluster av sympati, generositet och medlidande som präglar Karins inställning till Katerina genomsyras av den högre klassens patriarkala välvilja och kan uppenbarligen aldrig leda till reell jämlikhet.

Skiftande berättarperspektiv

Ett tongivande drag i *Fågelbovägen* 32 är de tvära känslomässiga kasten hos Karin. Hennes känsloliv pendlar mellan skuld och vad som närmast är att betrakta som hybris, mellan stark empati och rå cynism. Å ena sidan uttrycker hon ett vagt och stundtals närmast pliktskyldigt dåligt samvete – för att hon lämnat storstan för välbeställd villaförort, för att hon älskar att köra bil (trots att hon demonstrerat för en bilfri innerstad), för att hon inte är riktigt närvarande som förälder. Å andra sidan ger hon uttryck för en mycket

hög självuppfattning. Karin vill klara av allting själv och räcka till på alla områden och hon får en kick när hon lyckas uppfylla sina egna och andras högt ställda förväntningar. Men hon är knappast intresserad av att verka i det tysta, tvärtom är hon mån om att hennes godhet och engagemang verkligen ska *synas*. Hon suger i sig den äldre läkarkollegan Kajs beröm för hennes engagemang i den hemliga mottagningen och speglar sig i patienternas tacksamma blickar: "En kort sekund ser hon vad Suzan ser: en ängel."²³ Men det är också uppenbart att hon inser det problematiska med sådana känslor: "Det är fel, hon vet att det är fel, men känslan av tillfredsställelse är ingenting annat än oemotståndlig." Karin förefaller överhuvudtaget högst medveten om sina svagheter, som när hon i följande passage reflekterar kring varför hon trivs så bra på flyktingkliniken att hon knappt märker mögellukten och den flagnande målarfärgen:

Det hon uträttar här känns förstås nödvändigt rent moraliskt, men det är också något med det hemliga och förbjudna som attraherar henne och den påtagliga känslan av på liv och död. Kanske har förortskliniken blivit ett substitut för Afrika. Förr räckte det att åka ner och arbeta några månader för att få behovet tillfredsställt, *behovet* som man inte talar högt om, särskilt inte inför engagerade kollegor. Att tragiska människoöden blir till något så ytligt som spänning i hennes svenska vardag låter inte bra.²⁴

Redan här, i romanens inledning, är det skiftande berättarperspektivet tydligt: hur Karins funderingar flätas in i det överordnade tredjepersonsberättandet. Läsaren kan närmast höra henne "tänka högt" i ett slags *fri indirekt diskurs* ("känns förstås nödvändigt rent moraliskt", "Kanske har förortskliniken blivit ett substitut"). Karin reflekterar kring sina egna tankar och känslor och värderar dem ("låter inte bra"). Men läsaren får förutom Karins egna funderingar även ta del av berättarinstansens inskjutna, ofta kritiska kommentarer:

Hon hämtar Julia på fritis för att hon har lovat. I kapprummet hejar hon glatt på de andra föräldrarna, som om det verkligen var viktigt för henne att de såg att hon var där. Hon är också mer än nödvändigt trevlig mot fritispersonalen, allt för att kompensera tidigare frånvaro. En ur personalen frågar vems mamma hon är, vilket man visserligen skulle kunna ta som ett nederlag, men det kan lika gärna vara hans fel. Det är inte utan att han ser lite korkad ut.²⁵

Vem talar och tänker här? Berättarperspektivet, det som inom narratologin brukar kallas för fokaliseringen, växlar mellan intern och extern, vilket gör att Karins bevekelsegrunder hela tiden ifrågasätts, av henne själv såväl som av berättarinstansen.²⁶ I passager som denna blir det tydligt hur även den senare noterar och värderar Karins prestationskrav. Hon hämtar på fritis ”för att hon lovat” och hejar glatt ”som om det verkligen var viktigt för henne att de såg att hon var där”. Den första kommentaren är förhållandevis saklig och kan mycket väl härröra från Karins egna tankar, även om den inte direkt visar fram henne som en engagerad förälder, utan snarare pekar på hennes rättvisepatos – att hon är en person som håller sina löften. Den andra kommentaren måste däremot betraktas som ett kritiskt inskott från berättarinstansen, och det som förmedlas här är ett intryck av att Karin till varje pris vill hålla skenet uppe. På samma sätt kan ”mer än nödvändigt trevlig” och ”allt för att kompensera tidigare frånvaro” kopplas till en ironisk berättarhållning, innan diskursen återigen glider över till Karins tankar kring personalen som inte känner igen henne: ”Det är inte utan att han ser lite korkad ut.”

Det läsaren får följa i romanen är olika scener i Karins vardag, på jobbet och hemma, där hennes agerande ständigt utvärderas på det här sättet. Inledningsvis tycks hon ha en stark och stadig etisk kompass. Den annalkande krisen yttrar sig genom att hennes omdöme sviktar. Den inledningsvis aktiva berättarinstansen träder efter hand också tillbaka alltmer och ersätts av Karins tankar om sig själv. Hennes väg från framgångsrik och självsäker till osäker, rädd och utarbetad går att följa genom dessa tankar och kommen-

tarer, där allt större utrymme upptas av Karins spekulationer kring vad andra tycker och tänker om henne:

Kanske pratar Katerina med sina vänner om henne. Kanske jämför de sinsemellan sina arbetsgivare. Frågan är om Katerina säger "bitch" om henne, eller till och med "fitta". Förmodligen säger hon att det är tragiskt att behöva jobba så mycket när man har barn.²⁷

Just den här tanketråden blottar Karins främsta dilemma: hur ska hon klara av att prestera maximalt på jobbet och samtidigt vara en bra mamma? Det är också inom de traditionellt kvinnliga omsorgsområdena som Karin framför allt synas – och misslyckas. Romanen skildrar i scen efter scen hur hon fallerar i relation till personer som är beroende av hennes välvilja. Hon är spydig mot sina barn och glömmer att baka bullar till klassbasaren, hon är högdragen gentemot underordnade på jobbet, lyssnar dåligt på patienterna och driver ett alltmer nyckfullt maktspel mot Katerina. Hon börjar dricka för mycket, är otrogen och misstänker utan grund att Katerina och Jens inlett ett förhållande. Trots uppenbara ansträngningar misslyckas hon dessutom gång på gång med sin matlagning. Laxen blir torr, osten i fonduegrytan stelnar, bechamelsåsen klumpar sig och potatisgratängen blir för salt – alltsammans tydliga bilder för den press Karin känner att visa sig duglig även på hemmaplan. I en effektfull passage kolliderar hennes livsvärldar, när hon under ett av sina kvällspass på flyktingkliniken inte förmår ta in den hjälpsökande patientens hjärtskärande berättelse, eftersom hennes tankar upptas av planerna inför morgondagens tjejmiddag. De båda kontrahenternas diskurser blandas, flyktingens berättelse och Karins vandrande tankar kring väninnejudningen:

På kvällen såg han ett teveprogram där de visade ett foto på honom och det visade sig att han var efterlyst. Det var då han insåg att han måste gömma sig. Hon borde göra creme brûlée. Men hon har hört att det är svårt och man måste ha särskilda efterrättsskålar som förmodligen saknas bland hennes porslin. Flera av hans vänner fick

tio års fängelse. När han berättar drar han en djup suck. Det gör hon också, inombords, när hon tänker på det urmodiga, gamla porslinet. Det skulle inte förvåna henne om Elinor och Gunilla skulle tänka saker om henne, att Karin inte har köpt nytt porslin sedan de var hembjudna till henne sist, för flera år sedan.²⁸

Även den här scenen avslutas med att Karin kommer till klarhet och synar sig själv utifrån: ”Hur kan hon sitta och tänka på en middag när desperata människor är i behov av hjälp och stöd? Hon slår sig själv på kinderna. Hårt. Hårdare. Hårdast.”²⁹ I passager som denna framstår *Fågelbovägen* 32 som ett tydligt exempel på *hypocrisy literature*, där ett jag och dess moraliska samvete betraktar sitt eget omoraliska beteende utifrån, i det här fallet med ovilja.³⁰ Karin kommer plötsligt till insikt om sitt oetiska beteende och formulerar det också, om än via berättarinstansen. Hon slår till och med sig själv, som för att verkligen vakna.

Jakten på respektabilitet

Medelklasslivsstilen i berättelser som denna handlar, vill jag hävda, i hög grad om en jakt på *respektabilitet*. När Beverley Skeggs återaktualiserade begreppet 1997 var det i ett försök att återinföra klass i feministisk teori och kulturteori, som ett kodord framför allt för arbetarklassens försök att ”passera”. Försök dömda att misslyckas eftersom de just genom sin ihärdighet snarast avslöjar låg status.³¹ Skeggs anknäver som tidigare nämnts till historikern Lynette Finch, som visat hur medelklassen bidrog till att skapa kategorin ”arbetarklass” i sina försök att upprätta framför allt en moralisk distans till definierbara ”andra”.³² Genom att definiera och klassificera arbetarklass utifrån sina egna behov, formulerade också medelklassen sig själv.

Det jag ser ett behov av utifrån mitt intresse för samtidens svenska skildringar av medelklassstillvaron är en tydligare granskning även av dagens ideal – hur konstrueras de och utifrån vilka normer? Begreppet respektabilitet kan synliggöra romangestalter-

nas strävan efter att accepteras som tillhöriga, även om det sker utifrån starkt individualiserade parametrar. Det viktigaste i det här sammanhanget är inte att göra rätt för sig, vara ”hel och ren” och hålla snyggt hemma, de klassiska arbetaridealerna, utan snarare att vara politiskt och socialt *medveten*, att kunna stå för sina livsval och att ta ansvar för sin egen lycka och framgång. Det rör sig om en statusjakt som inte har samma omedelbara ekonomiska genomslag, även om konsumtionsval är fortsatt viktiga (inte minst ur etisk synvinkel). Snarare handlar det om ett förmerande av ett i bourdieusk mening kulturellt och symboliskt kapital.³³ Detta kapital omsätts i ett klassinternt sökande efter tillhörighet och status, men också i en strävan att skilja ut sig från vad protagonisterna betraktar som avarter och överdrifter i över- och arbetarklassens respektive levnadssätt.

Ur det perspektivet är det ingen slump att så kallade borgerliga berättelser så ofta varit just sedeskildringar. Den medelklass som formerades i Sverige i mitten på 1800-talet, starkt influerad av motsvarande strömningar i Storbritannien, tog på sig ett slags dubbel grindväktarroll, mot både aristokratins måttlöshet och proletarietets, ”massans”, påstådda normlöshet. Som bland andra filosofen Slavoj Žižek har framhållit är det inte minst genom att stämpla övriga sociala skikt som asociala ”extremer” som medelklassen definierar sig själv som en ”icke-klass” och sin egen ståndpunkt som i linje med samhällets neutrala gemensamma grund.³⁴ I väsentliga drag har medelklassens upprätthållande av en sådan mellanposition bibehållits ända fram till i dag, men i takt med att klassens position och utbredning stärkts, har den här uppgiften förskjutits till ett mer övergripande moraliskt renhållningsarbete, där den riktats mot olika sedliga övertramp som otrohet, egoism, överdriven konsumtion, missbruk och så vidare, även inom den egna gruppen.³⁵

Ett mätande av ideal och antipatier

Karin i *Fågelbovägen* 32 är inte i första hand utsatt för den här typen av granskning, även om hon inbillar sig det. Hon ägnar sig själv

åt den. Hennes blick på andra, inte minst kvinnor, är sträng och dömande. Lika sträng är hon mot sig själv. När hon ser grannparet mittemot vinka ivrigt till henne utanför fönstret, är det tydligt att hon inte riktigt tillåter sig själv eller någon annan att känna lycka, för i den känslan – särskilt om den har materiella implikationer – ligger något närmast skandalöst:

Hon måste vända sig bort. Hon känner sig illamående. Det är inte för att de hämningslöst strör pengar omkring sig eller för att de förstör estetiken i området med sin fula carport, inte heller för deras ohämmade skryt om allt från sitt perfekta barn till nya erövringar på jobbet. Det är för deras oförställda, genuina glädje över att ha fått det så bra. För deras skamlösa lycka.³⁶

Det ”hämningslösa” och ”ohämmade” blir till kodord som både avslöjar Karins avsky mot ett överdrivet uppvisande av materiellt överflöd och hennes egen stränga medelklassmoral. Hennes strävan efter respektabilitet yttrar sig i ett ständigt etiskt kalibrerande i relation till andra, där de extrema polerna utgörs av å ena sidan de välbeställda grannarna mittemot och föräldrarna till barnens kompisar, och å den andra av Katerina och hennes familj samt de övriga patienterna på den hemliga mottagningen. Det är i förhållande till dessa och till kolleger på jobbet, väninnorna och gamla studiekamrater på läkarlinjen som Karin mäter upp och reflekterar kring sina egna ideal och antipatier. Hennes oro inför sonens val av sport är exempelvis tydligt klasskodad. Albins spirande intresse för golf kan hon inte applådera eftersom det signalerar för mycket brackighet: ”Hon har visserligen bara väntat på att han ska börja påverkas av de andra ungarna i området, men någonstans trodde hon att faran var över.”³⁷ När Albin vill börja träna hockey tycker hon å andra sidan att det ”verkar [...] vara en sport för dom allt annat än smarta killarna. Hon vill inte ha en son som umgås med idioter.”³⁸ Sonen i sin tur genomskådar henne: ”Du vill inte ha ett barn som spelar hockey. Det passar inte in i din värld.”³⁹

Det händer, allt oftare mot slutet av romanen, att Karin själv överskrider respektabilitetens gränser, som när hon vid en vistelse

i sommarstugan tar med barnen till stormarknaden och i ett desperat försök att upprätta kontakt låter dem handla vad de vill, ett tilltag som genast får sin kommentar – ”Ni får handla allting i dag. Kan vi inte bara bestämma det?” utbrister hon som en tokrolig mamma i en film.⁴⁰ Här blir den parallella blicken utifrån tydlig, glättigheten exponeras som konstruerad. Vid kassan reagerar även omgivningen: ”De präktiga föräldrarnas barn stirrar avundsjukt ner i deras vagnar fyllda med onödigheter och Karin får en blick från kvinnan som är minst sagt fördömande.”⁴¹ Eller är det återigen snarare Karins allt ostadigare omdöme som dikterar vad hon tror sig se? Kulmen på hennes emotionella och existentiella drama uppnås på en vådlig tur med familjebåten, när Katerina faller överbord och Karin under ”en mikrodels sekund” funderar på att inte hjälpa henne upp igen.

Det är således en synnerligen sträng världsbild som tonar fram. Karin omger sig med en stark moral, som hon ofta inte ens själv förmår upprätthålla, men det står också klart att hennes tillvaro präglas av motstridiga krav. I botten på hennes problematik ligger det klassiska kvinnliga dubbelarbetet. Plus en stor nypa idealism. Men även om *Fågelbovägen 32* i många stycken ter sig väldigt ”svensk”, tätt knuten till de välfärdssamhällets underliggande rättvisenormer som under 00-talet fortfarande var starkt styrande, går de olika problemområden den behandlar att koppla även till samtida samhällsfrågor med global vidd, som trafficking, arbetsmiljöfrågor, konsumtion och klimat.

Sitt etiska grundproblem – de praktiska gränserna för en privilegierad människas godhet – delar *Fågelbovägen 32* med en rad andra verk i mainstream-litteraturen från samma tid, liksom den känslomässiga utvecklingskurvan: från *feel bad* till *feel good*.⁴² Romanen kan också synas härbärgera ett tämligen enkelt recept på lycka och självtillfredsställelse. För när Karin väl sänker garden och lättar på prestigen tycks nämligen resten lösa sig mer eller mindre av sig självt. Till och med matlagningen. Samma Katerina vars närvaro bidragit till att utlösa krisen blir också en viktig del i dess lösning. Den unga kvinna som Karin ville ”hjälpa” för att få känna sig som en god och hel människa, blir också den som till sist tvingar Karin att få perspektiv på tillvaron. Det hela slutar med att de

båda befinner sig på flygplatsen, på väg till ett besök i Katerinas forna hem i Moldavien.

Trots de sedelärande anspråken är det här en roman som i någon mån förmår rucka på invanda föreställningar om godhet, lycka, vänskap, normalitet och makt. Genom Karins exempel granskas den moderna, upplysta medelklassmänniskans etiska projekt, som visar sig rymma en komplex härva av falska, egoistiska ideal och en djupt känd längtan efter samhörighet. Som jag har försökt visa ligger en viktig förklaring till romanens förmåga att belysa den här problematiken ur flera olika synvinklar i det skiftande berättarperspektivet, där framför allt växlingen mellan intern och extern fokalisering gör att läsaren inte bara får följa Karins tankar om andra och sig själv, utan också ta del av berättarinstansens inskjutna kommentarer. Genom dessa återkommande värderande inskott distribueras romanens moraliska samvete och Karins perspektiv kompletteras fortlöpande med en modererande utifrånblick.

Med hjälp av begreppet respektabilitet har jag också velat peka på hur romanen synliggör några av de centrala mekanismerna i den moderna svenska medelklassens normativa identitetsskapande. Här finns inslag som inbjuder till igenkänning men också en kritisk potential. Å andra sidan, och det förtjänar att understrykas, handlar det om en kritik som har sina uppenbara klassmässiga begränsningar. Eftersom romanens huvudsyfte är att skildra en vit, medelålders medelklasskvinna i det samtida svenska 00-talet som tvingas omvärdera sin syn på sig själv, fungerar övriga figurer, inte minst Katerina, snarare som katalysatorer än som fullständiga, komplexa karaktärer.

Medelklassparadigmets begränsningar

Fågelbovägen 32 är tydligt förankrad i sin samtids dagspolitiska läge, med ett temperament som andas politiskt medveten och privilegierad storstadsvänster. Den är skriven i en tid som både omhuldar medelklassen och ställer nya etiska krav på den. För samtidigt som en rad reformer, som ROT (reparation, ombyggnad, tillbyggnad), senare även RUT (rengöring, underhåll och tvätt) och Allians-

regeringens olika jobbskatteavdrag riktade sig framför allt just till medelklassen, växte det dåliga samvetet hos många över hur höjningen av den egna levnadsstandarden skedde till priset av både social ojämlikhet och växande klimatkris. EU:s öppna gränser ställde den orättvisa distributionen av tillgångar i ett nytt ljus och banade väg för flyktingsmuggling och ”social turism”. Tusentals av Europas fattigaste blev papperslösa svartjobbare i svenska hem och restauranger. Snart satt de på gatan utanför butikerna med muggar i händerna.

Fiktionens Karin och Katerina står mitt i denna verklighet och den fråga jag vill avsluta kapitlet med handlar om vilken typ av förändring som ryms i romanens harmoniserande slut. Förmår berättelsen överskrida sitt grundläggande medelklassparadigm?

Den ojämlika beroenderelation som Karin utan framgång försöker trola bort genom sin godhet utmynnar visserligen i ett slags systemskap och ömsesidig respekt, där Karin till sist tvingas bli den lärande parten. Det är Katerina som får rasera hennes falska illusioner om vad godhet egentligen innebär. Men själva grundproblemet, Katerinas prekära situation, kvarstår. Huruvida en genuint jämlik relation vore möjlig mellan de båda kvinnorna ger romanen inget löfte om. Slutet signalerar att Karin verkligen ska försöka anstränga sig för att sluta vara så självtillräcklig och samtidigt så ängslig över hur hon framstår. Men sin medelklassidentitet kan hon inte komma undan, den tar hon med sig även när hon reser med Katerina till Moldavien, och hon tycks heller inte hysa några illusioner om att något annat är möjligt.

Den tidigare nämnda Lawrence Driscoll menar att de kanoniserade brittiska prosaverk som han granskar fungerar som den borgerliga romantraditionen alltid gjort – de drar obönhörligen läsaren till en medelklassig subjektsposition.⁴³ Det är protagonisternas med- och motgångar, utveckling och mognad som läsaren förväntas engagera sig i. Även om Katerina i *Fågelbovägen* 32 väcker all möjlig sympati är det trots allt Karin som läsaren i första hand ska känna med och för, även när hon agerar djupt oetiskt. Ja, i någon mening fungerar hennes övertramp kanske snarare som tecken på att hon trots allt är mänsklig, med fel och brister. Dessutom får ju Karin på sätt och vis sitt ”straff”: hon sparkas från frivilligklini-

ken, får utstå barnens och makens besvikelse och känna Katerinas växande förakt.

Men medan Karins hela register därmed spelas upp, även hennes allra sämsta sidor, förblir Katerina i någon mening stum och endimensionell. Hon utgör, trots (eller tack vare) sin utsatta position det potentiella hot utifrån som den västerländska borgerliga bildningsberättelsen alltid i någon mening har att bekämpa. Samtidigt är det på ett sätt Katerina som tillhandahåller lösningen på Karins egna avsteg från en rimlig livshållning. Romanens projekt bygger således i huvudsak på Karins förändring och utveckling som människa, och även i någon mening som klassvarelse. Berättelsen utspelar sig därmed inom ett klassiskt borgerligt utvecklingsnarrativ.

Katerinas roll ligger främst i att fungera som en projektyta för Karins livslögn och hyckleri och i vidare mening som en symbol för medelklassens dåliga samvete. Men hennes vägran att anpassa sig till bilden av det hjälplösa traffickingoffret blottar samtidigt problemen i den vänsterliberala godhetens logik. Sin aura av välvillighet till trots kan den inte skyla över att den grundläggande asymmetrin i fråga om resurser och inflytande består. Katerina slår visserligen hål på Karins självuppfattning som den änglalika goda, den schyssta och solidariska, genom att betona att hon först och främst hjälper för att själv må bra. Samtidigt ingår så att säga även den insikten i Karins pågående högst individuella bildningsresa. I någon mening blir Katerina en väg för Karin att helt enkelt stå ut med sin egen medelklassighet och förstå sina egna begränsningar som världsförbättrare. Genom sin ovilja att inta offerrollen både provocerar och vägleder Katerina visserligen Karin, men om de någonsin kommer att lära känna varandra på djupet sker det i så fall utanför romanens pärmar. Relationen mellan dem blir aldrig jämlik, varken i den tänkta verklighet romanen tecknar eller i själva narrativet.

Något klassmedvetande i marxistisk mening besitter knappast Karin, däremot uppvisar hon en växande *klassmedvetenhet* som i första hand innebär en större självkänedom som paradoxalt nog kan utmyнна i mindre hjälparbete. Först när Karin erkänner sin egen sårbarhet är hon rustad att möta Katerina, och läsaren kan

vara förvissad om att resan till Moldavien i den meningen kommer att vara lärorik och utvecklande för henne.

Fågelbovägen 32 är med andra ord ett verk som ur ett individualiserat perspektiv sätter medelklassens problem under debatt, en fråga jag för övrigt återkommer till i kapitel 7. Det huvudsakliga problem som romanen tar itu med handlar dock inte främst om världens orättvisor, även om huvudpersonen Karin gärna uppehåller sig där och Katerinas öde onekligen fungerar som ett talande exempel, utan om medelklassens bristande självkänedom. Det blir tydligt att blindheten för de egna privilegierna gör det svårt för Karin att blicka utanför sig själv, och därmed ännu svårare för henne att se och förstå andra. Det romanen framför allt öppnar för är en omformulering och inskärpning av Karins egen mognadsprocess – från självförbättring till ökad självacceptans och därigenom eventuellt också en mer inkluderande syn på omvärlden. Men i förlängningen pekar den också ut medelklassen just som medansvarig, inte bara för sina egna problem utan för hela samhällets och ytterst även planetens. Karins planerade resa till Moldavien med Katerina innebär en utsträckt hand till en annan typ av engagemang, bortom Karins egna ursprungliga premisser. Om hon verkligen är redo för en sådan omdefinition av sitt vara i världen förblir dock en annan historia.

Vad säger *Fågelbovägen 32* om görandet av klass i det svenska 00-talet? Karins möte med Katerina illustrerar de nya krav på engagemang som började riktas mot samhällets privilegierade och svårigheterna att få förväntningarna på individuell lycka, karriär och solidaritet med andra att gå ihop. Det klasstypiska i Karins frustrerade kamp visar sig i hur hon, på egen hand, försöker lösa dessa svårförenliga krav, något som visar sig dömt att misslyckas. Karins ”projekt” Katerina skakar genom sitt motstånd mot förutbestämda hierarkier om hela hennes tillvaro och identitetsbygge. I stället för att bekräfta Karins godhet, synliggör Katerina snarare hennes i grunden egoistiska syften och starka tillhörighet i den privilegierade medelklass hon så ivrigt försöker distansera sig från.